A végrehajtás első lépéseként az 1992/93. tanévtől a háromnapos tanítás mellett egy konzultációt, korrepetálást, felzárkóztatást segítő 4. nap/osztályonként heti 6 óra beiktatásához biztosította a személyi feltételeket.

Az állásukat féltő, vagy már egzisztenciálisan sérült emberek felnőttként nehezebben tanulnak, sokan 1-2 éven belül lemorzsolódnak. A kis csoportos és egyéni foglalkozások lehetősége a felnőttoktatásban indokolt és szükséges. A XIII. kerület a felnőttoktatás hatékonyságának jobbítása mellett döntött.

Tordy Lászlóné, tanügyigazgatási főelőadó

Ebben a kerületben még mindig elég magas az általános iskolákból felmentett, a dolgozók iskoláiba átirányított tanköteles korú tanulók száma. A tanulók magas óraszámú hiányzása, a többszöri osztályismétlés vagy a szülő különféle indoklású kérvényei jelölhetők meg az iskolaváltoztatás leggyakoribb okaiként.

egyre gyakoribb a 14-15 éves 5. osztályos gyerek, aki érthető módon rosszul érzi magát a 11 évesek között. Inkább nem jár iskolába vagy a szülők kérik a felmentést.

A középfokú oktatással kapcsolatban megállapítható, hogy általános gimnáziumi érettségivel egyre nehezebb az elhelyezkedés. A szakmát adó felnőttképzés megkönnyíti a fiatalok pályakezdését, beilleszkedését. Az ilyen jellegű intézményekre nyilvánvalóan szükség lesz a jövőben.

HAJTMAN ÁGNES és MAYER JÓZSEF

Adalékok a dolgozók gimnáziumai történetéhez

A 80-as évek Budapestjének sajátos színfoltjait jelentették a dolgozók gimnáziumai. Peremkerületek düledező épületei, a nappali iskolák félreeső folyosói, tetőterei jelentették azt a keretet, ami egy semmivel sem összetéveszthető hangulatot eredményezett ezekben az iskolákban. Működésükhöz a feltételek sokszor valóban méltatlanok voltak. Az évtized végére ezeket az intézményeket „leírták", létük, fennmaradásuk bizonytalanná vált. Történetükhöz ez a dolgozat néhány adalékkal szeretne hozzájárulni.

A dolgozók iskoláit – mint ez ismeretes – 1945 októberében hozták létre (11 130/1945. M.E.). A háborút megelőző években nem volt szervezett, az iskolarendszerbe ágyazott felnőttoktatás, ezért az új iskolatípus azok részére biztosított tanulási lehetőséget, akik korábban „önhibájukon kívül" nem részesülhettek középfokú iskolai és középiskolai tanulmányokban. (1) Keresztury Dezső már 1946-ban úgy látta, hogy a képzés beindítása "súlyos igazságtalanságokat" tesz jóvá azzal, hogy utólagos tanulási alkalmat nyújt azoknak a felnőtteknek, akik a múlt rendszer hibájából nem jutottak olyan iskolázottsághoz, amelyeket képességeik alapján különben elvégezhettek volna. (2) A történelmi igazságtétel, mint az iskolatípus létét igazoló érv, gyakorlatilag a 60-as évek végéig változatlan

marad 1970-ben, az MSZMP X. kongresszusán döntés születik az oktatás egész rendszerét érintő „megfelelő irányú továbbfejlesztésről". (3)

Az oktatáspolitika változásai „nyilvánvalóan nyomot hagynak az iskolarendszerű felnőttoktatáson" – állapítja meg egy dokumentum, majd szükségesnek tartja leszögezni, s ezzel mintegy jelezni a folytonosságot a 60-as évekkel, hogy a dolgozók oktatása most már alapkérdéssé vált. (4)

A nyilvánosság számára készített dokumentumok a korábbi gyakorlatnak megfelelően optimizmust sugalltak. Ugyanakkor a kongresszus évében elkészül egy tájékoztató jelentés az iskolareform helyzetéről hozott 1965. június 8-i határozat végrehajtásáról. (5) Az anyagban a jelentős eredmények ismertetése mellett (kidolgozták a dolgozók gimnáziumai számára az új tanterveket, megfelelő tankönyvek készültek a természettudományos tantárgyak számára) már a legnagyobb gondként kezelt „lemorzsolódásra" irányítják a figyelmet. A létszám 1965 óta mintegy 30%-kal csökkent, s ez egy évtized alatt több mint tízezer hallgatót jelent. Az okokat itt nem keresik, viszont megállapítják, hogy az iskolaszervezet időálló, tehát a tartalmi korszerűsítés folyamatos továbbfejlesztése anélkül is lehetséges, hogy „magát az iskolarendszert megbolygatnánk". (6)

A következő évben (1971) sűrűsödnek az események a dolgozók iskolái körül. Az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága jelentést készíttetett a munka melletti iskolarendszerű oktatás helyzetéről. (7) A szöveget megszerkesztők felismerik, hogy a dolgozók iskoláinak „klasszikus korszaka" a 60-as évek végével lezárult. Ezt azzal magyarázzák, hogy erősen módosult a képzésben résztvevők száma és összetétele. Első ízben ezen a szinten itt igyekeztek összegezni azokat a problémákat, amelyekkel a későbbiekben ennél az iskolatípusnál mind az oktatáspolitikusok, mind a tanárok, kutatók elkerülhetetlen módon találkoztak. Megállapították, hogy a vállalatok nem érdekeltek a dolgozók képzésében, az új munkaügyi jogszabályok sem kedvezőek, de nem találták kielégítőnek a propaganda terén a társadalmi szervek munkáját sem. A színvonalról szólva világossá vált, hogy az „minden fokozatban alacsonyabb a nappali tagozaténál". (8) A kisebb óraszám azonos tananyag, a rossz körülmények feltárása, az elenyésző számú főhivatású tanár problematikái mint megoldásra váró feladatként sorjáztak. Végül rámutatnak arra, hogy a IX. kongresszus határozatát, miszerint iskolába járás nélkül „csak vizsgázni lehessen", nem hajtották végre.

A jelentés végkövetkeztetése mindezek ellenére az, hogy „fontos ez a forma" (9) annak ellenére, hogy a funkciója megváltozott. A fejlesztés irányait az alábbiakban jelölik meg: speciális követelményrendszert kell kialakítani, törekedni kell a minőség emelésére, differenciált tanítási formákat kell kidolgozni s végül pedig javítani szükséges az anyagi feltételeket.

Egy szűkebb körre terjedő megbeszélés, amelyen az akkori időszak oktatáspolitikájának vezető személyiségei vettek részt *(Kornidesz Mihály, Nagy Miklós, Gosztonyi János)* néhány megválaszolatlan kérdésre megpróbált magyarázatot találni. A hallgatói létszám csökkenését a fejlődés „természetes velejárójaként" (10) értékelik. A megbeszélésen két új elem is előkerül a tárggyal kapcsolatban. Fontosnak tartották hangsúlyozni, hogy „ne csak az érettségi... megszerzése legyen a fő cél, hanem a szakmai műveltség bővítése is, valamint azt, hogy a felnőttoktatás anyaga a jövőben ne kövesse mechanikusan a rendeskorúak iskolájának modelljét." (11) Még az év vége előtt az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya az oktatás helyzetéről folytatott egy újabb tanácskozást. Az erről készített összefoglaló már érzékeltette a kialakult helyzet ellentmondásosságát. Eszerint a párt a bevezetett reform alapelveit ugyan helyesen állapította meg és dolgoztatta ki, de a célkitűzések megfogalmazása már azt mutatta, hogy a tervezés során túlértékelték a tudományos- technikai fejlődés várható hazai érvényesülését. Érthető tehát, hogy az oktatási rendszer egyetlen fokozatának fejlesztésé-

Érthető tehát, hogy az oktatási rendszer egyetlen fokozatának fejlesztésére „sem jutott elég erő". Világossá vált, hogy hiba volt korábban meghirdetni a középiskola közvetlen általánossá tételét, s így megszületik az a felismerés is, hogy a „középiskolai struktúra túlzottan merev ezért nem ad lehetőséget az egyes iskolatípusok közti átlépésre". (12) Nehezíti a helyzetet, folytatja az elemzés, hogy a felnőttképzésnek „jórészt kialakulatlan az intézményrendszere", már csak azért is, mert az egy korábbi időszak igényeit tükrözi. Tizenöt nappal később *Lázár György* jelenlétében döntés születik arról, hogy „közoktatási szerveink rövid időn belül kezdjenek hozzá oktatásügyünk átfogó reformjának tudományos igényű kidolgozásához". (13) A fejlesztés súlypontjául az általános iskolát és a szakmunkásképzést jelölik meg. *Aczél György* azonosul a jelentésben foglaltakkal, de megállapítja, hogy "az iskolákra a jelenleginél lényegesen több anyagi eszközt kell fordítanunk". (14)

1971-ben még két fontos fórumon illetve intézményben foglalkoztak a felnőttképzéssel. Áprilisban a Pedagógus Szakszervezet készített egy tanulmányt. A dolgozók gimnáziumával kapcsolatban ők is funkcióváltásról beszélnek. (15) A „pótló-szerep" háttérbeszorulásával a "középszintű műveltség nyújtásában" jelölik meg az iskolatípus célját. Az adódó nehézségekkel szemben viszont éppen azt a megoldást választották, amit a későbbiekben az érdekeltek leginkább elutasítanak. Azt írják ugyanis, hogy „itt az ideje, hogy a tanulmányi idő tartalmát növeljük vagy a heti közös foglalkozások számának vagy a tanévek számának növelésével. (16)

Júniusban a minisztérium elemzi az esti és levelező oktatás helyzetét. Abszurdnak tűnő helyzetet állapítanak meg, mert úgy látják, a dolgozók gimnáziumainak vezetői nem ismerik saját iskolájuk cél és feladatrendszerét. Ezért ebben igyekeznek döntést hozni. Feltehetőleg ekkor már ismerik a szakszervezet álláspontját, mert összecseng az állásfoglalás: „a dolgozók gimnáziumaival szemben nem támaszthatunk elsődleges feladatként a felsőfokú továbbtanulásra való előkészítést. Csupán az alapot kell megadni". (17) Az elemzés további megállapításaival sem érdektelen dolog megismerkedni. A hallgatók lemorzsolódásának okait a következőkben látják: a) az iskolai végzettség megszerzése alig biztosít magasabb beosztást és keresetet, b) a vállalatok a tanulást „magánügynek" tartják, c) megnövekedett a szabadidő (bevezették a szabad szombatot), s ez erősen a tanulás ellen hat, d. felismerik az alakuló-formálódó második gazdaság „elszívó" hatását, s végül utalnak arra is, hogy a tanulmányi idő megrövidítésének káros következményei lehetnek.

A kialakult formákról és módszerekről szólva megállapítják, hogy az 1 napos levelező oktatás nem tartható fenn. Itt kizárólagos módszerként – más megoldást egyébként nem lehetett találni – a prelegálás uralkodott. Azon túl, hogy a hallgatókat passzivitásra kárhoztatta, kizárta az oktatásból a levelező elemet. A tanárok módszertani felkészültsége, a tárgyi feltételek hiánya, s általában a tanulási morál hanyatlása vezethetett el a jelenlegi helyzethez. Az egyik legfontosabb megállapítás a finanszírozásra vonatkozik. Ez önmagában is akadályává vált nemcsak ekkor, hanem a későbbiekben is mindenféle fejlesztési törekvésnek. Nappali tagozaton ekkor egy diák évi 2640 Ft-ba, szakközépiskolában évi 3710 Ft-ba „került", addig a gimnázium esti-levelező tagozatán ez az összeg évi 400 Ft volt. (18)

Az első megoldási javaslat közel egy év múlva született meg. Az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottságának ülésén térnek vissza a kérdésekre. Megerősítik, hogy az esti-levelező tagozatok változatlanul jelentős szerepet töltenek be az iskoláztatás ellentmondásainak feloldásában. Az oktatás színvonalának növelése érdekében a dolgozók számára kedvező tanulási feltételeket kell teremteni, akár az érvényes munkaügyi szabályok módosításával is. (19)

Az 1972-es párthatározat ennek az állásfoglalásnak sok elemét felhasználta. A gya-

korlatban azonban kevés dolognak lehetett érvényt szerezni. Az MSZMP vezető testülete 1973-ban egy novemberi ülésen az oktatáspolitikai határozat megvalósításának tapasztalatait összegezte. Az előadó *Kornidesz Mihály* volt. A dolgozók iskolájáról ezúttal kevés szó esett, inkább az általános hangulatnak megfelelően intenciókat lehetett arról hallani, hogy „erőteljesen fel kell lépni a meggondolatlan újításokkal, felelőtlen reformtörekvésekkel szemben is". A dolgozók iskolájában ekkor már a létszám növekedését lehetett tapasztalni, de az előadásból az is „kihallható" volt, hogy ez kizárólag a "rövidített képzési időre " vezethető vissza. (20) Négy évvel később *Grósz Károly, Jakab Sándor* és *Kornidesz Mihály* jelenlétében zajlott megbeszélésen megállapították, hogys az utóbbi években az új képzési formák bevezetésével, a tartalmi munka javításával a felnőttoktatás jelentősen fejlődött. (21) Ennek a megállapításnak erősen ellentmondani látszott egy másik, hat nappal később megrendezett tanácskozás tapasztalata. (22) Itt ugyanis a régebbi problémák bukkanak elő, s a hozzászólók ezekre reagálnak. Ismét elmondják, hogy emelni kell a képzés színvonalát és korszerűsíteni kell a módszereket. Ami igazán újdonság az az, hogy felhívják a figyelmet a rövidített oktatási formák pedagógiai hatékonyságának kérdéseire, de erről ezen a szinten később semmiféle döntés vagy állásfoglalás sem születik.

A 80-as évekre az iskolarendszer egésze a kritika tüzébe kerül. A dolgozók iskoláinak kérdése háttérbe szorul a minden vonatkozásban prioritásokat élvező nappali oktatással szemben. A „végkifejletben" az oktatáspolitika már alig fordított figyelmet a felnőttoktatásra. (23)

A felnőttoktatás szakértői számára a Társadalmi Szemle szerkesztősége 1979-ben kerekasztal-beszélgetést szervezett. A konzultáció során nyilvánosságot kapott az a nagyon fontos felismerés, hogy a társadalmi-gazdasági-politikai változásokra a felnőttoktatás jóval érzékenyebben reagál, mint a rendeskorúak iskolái. Ekkor az iskolatípus feladatát abban látták, hogy segítse a társadalom mobilizációs folyamatait illetve elégítse ki a jelentkező munkaerő-szükségletet. (24) Az arányok egyre inkább a gimnáziumi képzésre helyeződtek.

A valóságban ekkor már más volt a helyzet. A mobilizációs folyamatok fokozatosan lelassultak, s újra növekedett az esélyegyenlőtlenség. (25) Az új kihívásoknak – változatlan feltételrendszerrel – a dolgozók gimnáziumai nem tudtak megfelelni. Az évtized második felére "felértékelődtek" ezek az iskolák is, habár nem eredeti funkciójukkal. A társadalomban megjelent a munkanélküliség, az ifjúság sorsát illetően sokan már generációs csapdákról kezdtek beszélni. A gondokat fokozta az évtized végére várható demográfiai csúcs. A továbbtanulási lehetőségek után kutató családok a középiskolák kérdésében ekkor már nem tehették meg, hogy idejét múlt jelzőkön töprengjenek.

A következő részben a rendelkezésre álló adatok másodelemzésével néhány tanulságot kívánunk levonni. A dolgok mélyebb elemzéséhez több és jóval „személyesebb" anyagra lenne persze szükség. Az 1979/80-as tanévben húsz budapesti kerületben működött dolgozók gimnáziuma. Az osztályok száma ekkor 334 volt, 104 esti, 230 levelező formában működött. Az évtized közepéig a hallgatói létszám csökkenését követve „érthetően" csökkent az osztályok száma is. 1984/85-ben már csak 241 osztály „működik", 58 esti és 183 levelező. A következő tanév emelkedést mutat egészen a 89/90-es tanévig. Az osztályok száma 255, 83 esti, 172 levelező. Három kerületben megszüntetik a dolgozók gimnáziumát, de ezeken a helyeken a hallgatói létszám mindig viszonylag alacsony volt. Érdemes a létszámokat összevetni: 79/80-as tanév: esti: 2801 fő, levelező: 7958 fő, összesen: 10 759 fő. A mélypontot az évtized közepe jelenti: 85/86-os tanév: esti: 1363 fő, levelező: 5292 fő, összesen: 6655 fő.

Sok helyen már nem indítanak „estis" osztályokat, de ez „csak" a létszámokból nem derül ki. Mind az iskolák, mind a hallgatók előnyben részesítették a rövidebb képzési idejű

formákat! Azon már csodálkozni sem kellett, hogy ezeknek a szabályozását már senki sem végezte el. Így az oktatás színvonala még mélyebbre hanyatlott. Az iskolák mégis ezt a lehetőséget választották, mert ez tartotta életben őket.

A felnőttoktatás „megfiatalodását" az adatok egyértelműen alátámasztották. Az általános iskolát éppen befejezettek az 1979/80-as tanévben elvétve kerültek a dolgozók gimnáziumába (67 fő). Tíz évvel később már 854-en vannak. A 16-17-18 évesek száma szintén növekszik az évtized elejéhez képest, de az ő utánpótlásukat jelentős mértékben a nappali iskolák biztosították. A tárgyalt évtizedben Budapesten a nappali gimnáziumokból és szakközépiskolákból 11331 tanuló maradt ki.

A „másik oldalon" viszont elmaradtak az idősebb korcsoportok.

Nézzük az adatokat!

1979/80	1989/90
26–30: 2555 fő	26–30: 571 fő
31–40: 2300 fő	31–40: 668 fő
40 fölött: 382 fő	40 fölött: 122 fő

A 90-es évek elejére a dolgozók gimnáziumaiban a demográfiai kényszer hatására sajátos szerepzavar alakul ki. A „rendeskorúak" számára „ifjúsági osztályokat" indítanak el, de ezzel teljesen nyilvánvaló módon már egy új történetnek kell foglalkoznia.

JEGYZET

(1) *Sáska Géza:* A magyarországi iskolarendszerű felnőttoktatás fejlődési ciklusainak természetéről. MTA Kézirattár D/15.192.
(2) *Keresztury Dezső:* A dolgozók iskolái. = Köznevelés, 1946.
(3) *Sáska:* id. mű
(4) O. O. T. Stat. kiad. 78.3-19
(5) Országos Levéltár (a továbbiakban OL.) 288f.41/167. ö.e.
(6) u.a.
(7) OL. 288f.41/167 ö.e.
(8) u.o.
(9) u.o.
(10) OL.288f.41/167. ö.e.
(11) u.o.
(12) u.o.
(13) OL. 288f.41/168.ö.e.
(14) OL.288f.41/168 ö.e.
(15) OL.288f.36.(1974) 102. ö.e.
(16) u.o.
(17) OL. 288f.36.102. ö.e.
(18) Egy Debrecenben kelt irat ebben az időben éppen azt javasolta, hogy csak az idősebbek számára tartsák fenn a levelező oktatást, míg tömegméretekben "lényegében esti képzési formát tartanánk alkalmasnak". OL. 288f.36(1971)26 ö.e.
(19) OL. 288f.41/180
(20) OL.288f.41/215 ö.e.
(21) OL. 288f.41/292. ö.e.
(22) OL. 288f.41/293. ö.e.
(23) Sáska: id. mű
(24) Erről bővebben: Oktatási rendszerünkről Bp. 1983. 183–215. p.
(25) *Fricz Tamás:* Ifjúság és társadalom = Valóság 1988/11. sz.

MAYER JÓZSEF